

lizmus támogatási rendszerének összeomlása veszélybe sodorta a szerzeményező tevékenységet, ezáltal fokozza az egyes régiók közötti különbségek növekedését, azoknak lemaradását, s közvetve rontja egy adott térségnek a felzárkózásra való esélyét is.

Visszatérve az egyes könyvtárak gyarapítási szintjére. 1985-ben három könyvtárnak nyílt mód tízezres tétel fölötti gyarapításra, további hét könyvtár esetében haladta meg a beszerzés szintje az 5 ezres példányszámot, s csak 5 városban nem sikerült elérni a háromezres szintet, ami a kisvárosok 20%-át tette ki. A fordulat 1989-ben következett be, ekkorra már 11 város, a kiválasztott települések közel fele már a 3 ezres példányszám alá került, ami a rendszerváltást követően 68–76%-ra emelkedett, a 18–23 ezer lakosú települések kétharmada, háromnegyede tartozott már ebbe a körbe. A helyzet tragédiáját fokozza, hogy az 1992-es esztendő kivéve a városok felében még a 2 ezres példányszámot sem érte el az évi gyarapodás mértéke.

Amennyiben e téren nem történik javulás, változás, a jelen kutatási eredményei kimaradnak a könyvtárak szakmai ellátó tevékenységéből.

Szivák Gábor

Jegyzetek

- ¹ 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról 8. §
Kihirdetésének időpontja: 1990. aug. 14.
Hatálybelépésének időpontja: 1990. szeptember 30.
- ² uo. 77. §
- ³ A könyvtári munka jogi szabályozása /Szerk. Déry Péter – Budapest: Rejtjel, 1994. 9. p.

(folytatása következik)

A könyvtári együttműködés néhány sajátos vetülete

Az együttműködés különböző formái finom pókháló módjára át- meg átszövik a hagyományos könyvtári funkciók világát; az újabb technológia pedig újabb kooperációs tevékenységet szül: az elektronikus pókháló, a World Wide Web részben ennek a lenyomata.

A könyvtári együttműködésről általános jellemzőként elmondható, hogy formái változatosak, természetesebbek és kötelezők. Változatosak, mert együtt lehet működni más könyvtárakkal, intézményekkel vagy magánszemélyekkel és módzatai a lokalitástól a nemzeti összefogásig terjednek. Idővel persze egyes formák elsorvadnak, és átadják helyüket más együttműködésnek, ahogy például a gépesítés számtalan új kooperatív formát gerjeszt. A nemzetközi összefogással kap-

csolatban érdemes megemlíteni az Európai Bizottság DG-XIII telematikai programját, amelynek keretében az Unió országainak számos intézménye részt vesz több tucat projekt kidolgozásában a könyvtári automatizálás és hálózatépítés területén az image-bankokban való hálózati kereséstől (ELISE) a páneurópai Z39.50-es OPAC-ig (ONE).

[Cf. Telematics applications programme 1994–1998: Telematics for Libraries. Synopses of projects (9 Febr 1996)]

Az együttműködés természetes, azaz a könyvtári szolgáltatások természetéből fakad, mondhatni az együttműködésre való készség és hajlam valamilyen természetes igényből és követelményből származik és az egész végső értelme valamilyen szolgáltatásban ölt testet.

Az együttműködés kötelező jellege pedig az itt jelzett indokok alapján is nyilvánvaló, vagyis a könyvtáraknak kötelessége bekapcsolódní minden olyan együttműködési folyamatba, amely a gyűjteményükben meglévő dokumentumokat elérhetővé – közkinccsé – teszi. Manapság a könyvtárak őrző-védő funkciója mellett előtérbe kerül a dokumentumok hozzáférhetőségének a biztosítása, amely ismét csak az összkönyvtári kooperáció megannyi formájára épül; és itt már nemcsak kötelességről, társadalmi misszióról hanem jól felfogott érdekről is szó van. Egy autarchiára, elzárkózásra épülő könyvtár szolgáltatásai elsorvadnak, a használók más forrás után néznek, ami az intézményt léteben fenyegeti.

Szót kell ejteni a mikroszintű, könyvtáron belüli együttműködésről is. Nagy könyvtárak esetében az egyes osztályok mint alrendszerek állnak egymással kapcsolatban és – remélhetőleg – együttműködésben.

[Cf. Managing change: Workshop on library management (OSZK: 1995. dec. 13–15.) Előadó: Simon Francis FFPL Ltd.]

A könyvtári futószalag egyes munkafolyamatait, elemeit és az azokat megtestesítő egységeket felfoghatjuk úgy is, mint egy sor eladó-vásárló viszonyt (gépi analógiával: server-client), ahol pl. a katalogizáló „eladja” a rekordot a vásárlónak, a referenz szolgáltatnak. Ebben a felfogásban a felelősség nemcsak a végponton, az olvasói vagy használói „interfészen” csapódik le, hanem a közbeeső funkcionál is; ezáltal az interim műveletek felértékelődnek, ami nem közömbös a munka minősége szempontjából sem.

Nyomatékosan hangsúlyozni kell azonban, hogy bármely külső együttműködésnek komoly feltételei vannak; az nem pusztán jószándék kérdése. Hasonlóan egy új szolgáltatás beindításához egy együttműködési döntés komoly felelősséget ró a könyvtári vezetésre. Bármely kezdeményezés előkészítést igényel, és szavatolni kell azt, hogy az intézmény hosszabb távon képes lesz fenntartani az együttműködést, tehát garantálni tudja a munkatársi és pénzügyi forrásokat.

Egyik alapvető feltétel – ami egyáltalán nem magától értetődő –, hogy a könyvtáron belüli munkafolyamat stabil, az osztályok együttműködése szilárd és folyamatos legyen. Egy fejlesztéskor, jelesül az automatizáláskor a vezetésnek gondoskodnia kell a belső, osztályok közötti együttműködésről. A fejlesztés elmozdulás egy irányba, amely megbolygatja és felforgatja a kialakult munkamenetet és legalábbis átmenetileg jelentős plusz terheket ró a könyvtári személyzetre, ahol gondoskodni kell az átállásról, az átképzésről és szerencsés intéz-

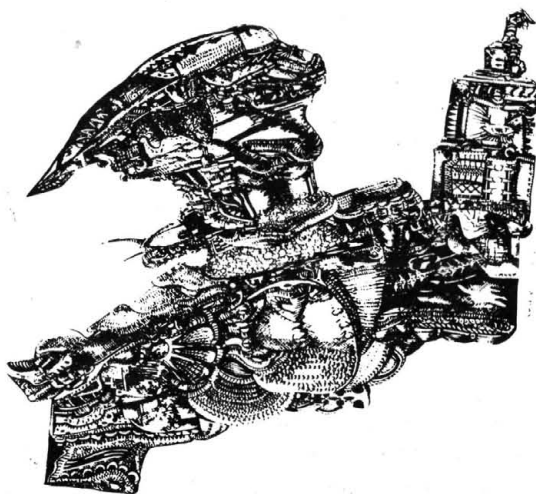
mények esetében a munkaerőbővítésről. Kaotikus viszonyok között egy új együttműködés (akárcsak egy új szolgáltatás) megalapozatlan és kalandor vállalkozás.

Általában véve a könyvtárak ma forrásaik határán vagy már azon túl működnek, munkatársi gárdájuk és pénzügyi lehetőségeik maximálisan le vannak kötve. Ugyanakkor akár külső helyről, akár a felettes szervtől megfogalmazódik az igény a fejlesztésre, új szolgáltatás beindítására, amelyhez ritkán mellékelik az üdvözítő csekket is. Tehát egy könyvtár kettős szorításba kerül, mert a fejlesztést létszámcsökkentéssel karöltve képzelik el. Úgy vélem, hogy a munkaerő-csökkentési imperatívusz sok könyvtár esetében nem hozza meg az áhított eredményt és a szolgáltatás rovására megy: ezt semmiféle könyvtári együttműködés nem tudja kompenzálni.

Az utóbbi években számos küldöttség, kutatócsoport és szakember érkezett Magyarországra, hogy felmérje viszonyainkat. A felmérések rengeteg tanulsággal szolgáltak, ám több ízben hangsúlyozták a kooperáció hiányosságait, hiányát. Tapasztalatom szerint ez a vád eléggé megalapozatlan és arról tanúskodik, hogy a távolból jött megfigyelő nem igazán tudta áttekinteni, milyenek az itteni viszonyok, a könyvtárak alá-, fölé- és mellérendeltségi helyzete a fenntartókkal, felettes szervekkel, minisztériumokkal és egymással, és milyen anyagi és személyi feltételek mellett működnek. A hazai könyvtárak együttműködésére millió fényes bizonyíték van, és itt bátran eltekinthetünk attól, hogy példákat citáljunk.

Az átalakulás persze rohamtempóban halad és a kooperáció hagyományos formái mellett vagy azokat meghaladva új lehetőségek kínálkoznak az új technológiáknak köszönhetően. A hálózaton keresztül létrejövő kommunikálás, adatkeresés, adatátvitel rendkívüli jelentőségű és minden erőfeszítést meg kell tenni legalább a távoli követésre.

Az automatizálással kapcsolatos országos jellegű együttműködési forma az azonos integrált könyvtári rendszert használók szervezetei, amelyek a forgalmazóval együttműködve törekednek a fejlesztést befolyásolni ill. azzal szemben ér-



dekvédelmi teendőket ellátni. Példa erre a Magyar Aleph Csoport (MACS), amely a nemzetközi együttműködési szervezet, az ICAU magyarországi társzerveként működik.

Az országos szintű együttműködés egy lehetséges formájára jó példa a Swet-Scan, amelyet a BME kísérleti formában szolgáltat. A SwetScan, mint közismert, olyan tartalomjegyzék és dokumentumküldő szolgáltatás (TOC és document delivery), amelyet szállító cégek találtak ki a csökkenő folyóirat-előfizetések ellen-súlyozására. A SwetScan 14 000 folyóirat kurrens számainak tartalomjegyzékét kínálja online módon, jelen esetben nem is a cég lissei központjából, hanem a BME-n levő tükör alapján, amelynek segítségével bármely cikk elektronikus úton megrendelhető. Kitűnő és eredeti módon a BME a szolgáltatásba beintegrálta a Nemzeti Periodika Adatbázist, így egy adott folyóirat hazai lelőhelyéről is azonnal tudomást szerezhettünk.

Amikor pl. az MTA Könyvtára évek óta folyóiratok sorát kénytelen lemondani, idén 150, esetenként unikális folyóiratot szüntettünk meg pénzhiány miatt, egy ilyen adatbázis könyvtári konzorciumban való használata vonzó alternatíva lehet. Először azonban meg kell teremteni a zökkenőmentes használat feltételeit. Az MTA Könyvtára kommunikációs vonala jelenleg 9,6 kbps gyorsaságú (vagy lassúságú), amelyen egy ilyen szolgáltatást nyilvánossá tenni nem lehet. A hamarosan kiépítendő digitális bérelt vonal (64 kbps) ezt a nehézséget legalábbis enyhíteni fogja. Problémának tűnik még, hogy a külföldről beszerzett cikkek átlagos ára kb. 10 dollár, és féltő, hogy nincs elég fizetőképes kereslet az akadémiai szférában erre a szolgáltatásra. A könyvtáraknak pedig ilyen jellegű kiadásokra nincs forrásuk.

A kötelezpéldány volt az alapja a magyar impresszumú könyvek beszerzésének. Ahogy ez már mindenhol látnivaló, egyre kevésbé lehet erre a szolgáltatásra számítani, a korábban jól funkcionáló együttműködés sorvasztásának-sorvadásának vagyunk tanúi. Az OSZK-ban külön nyomozócsoport járja az országot és megpróbál a kiadóknál, nyomdák-nál érvényt szerezni a fennálló rendeletnek. Az MTA Könyvtárban is külön munkatársat kell foglalkoztatni a be nem küldött anyagok felkutatására – előfordul, hogy mire tudomást szerzünk egy könyv megjelenéséről, már el is fogyott. Nemrég a British National Bibliography munkatársa előadást tartott egy konferencián. (International Conference on Library Automation, Budapest, 10–14 April 1996 – Open Society Institute) Kifejtette, hogy a BNB jó működésének alapja egy erős kötelezpéldány-törvény és a kiadók együttműködése. Úgy tűnik, a magyar könyvtárügy ezek hiányát erősen megsínyli az illetékesek rövid távú szemlélete miatt.

Az még érthetőnek tűnhet, hogy egy kis kiadó mondjuk többezer forintos kiadványából nem szívesen ad „ingyen” 16 pld-t, bár tudtommal leírhatják az adójukból. Ettől függetlenül azonban, a BNB munkatársa rámutatott arra, hogy a kiadóknak jól felfogott érdekük (lenne), hogy könyveik megjelenjenek a fő könyvtárak polcain, feldolgozva; tekinthetnék ezt akár reklámra költött tevékenységnek is. Azok a könyvtári szakemberek pedig, akik a radikális csökkentés mellett tették le voksukat a piaci viszonyok érvényesítését sürgetve, elfelejtik, hogy egyrészt a kulturális-oktatási intézmények és gyűjtemények a fejlettebb országokban is jelentős és többszintű közpénztámogatással funkcionálnak, másrészt a kötelezpéldány-szolgáltatás a releváns szakirodalom beszerzését ill. az ab-

ban való tájékozódást, orientálódást is jelentette-jelenti. A kötelespéldány-szolgáltatás a kooperáció remek példájaként működött és olyan országos szintű szolgáltatás volt, amely tehermentesítette a nagykönyvtárakat attól, hogy többszáz kiadóval és nyomdával kelljen állandó kapcsolatot tartaniuk, levelezéseket bonyolítaniuk stb. A hazai könyvtári rendszerről ismételten kimutatták annak pazarló széttagoltságát és a pénzügyi döntnökök a források koncentrálására szólítottak föl. Ehhez képest létezett egy olyan szolgáltatás, ami pontosan ezen az alapon működött, és most racionalizálás címén a deklarált irányelvekkel szemben szinte ellenkező irányú folyamat zajlik le. Vannak kezdeményezések (KELLO, Magyar Books In Print stb.) a könyvpiacra való tájékozódáshoz, ám a könyvtáraknak nincs forrásuk a plusz-tevékenységre és beszerzésre, s ismét csak a fenntartók, a felettes szervek, állami/önkormányzati támogatására lenne szükség.

Az együttműködés hagyományos formáiról szólva említeni érdemes a látogatók fogadását, könyvtárosok, könyvtárszakos hallgatók, küldöttségek, tudósok számára a könyvtári tevékenység részletes bemutatását, vagy a könyvtárközi kölcsönzést, amelyben az MTA Könyvtára országosan az egyik legnagyobb szolgáltató.

A modern technika elterjedése, a könyvtárak gépesítése új lehetőségeket kínál az együttműködésre. Több könyvtár, köztük az MTA Könyvtára is, rendeléseit online elérhetővé teszi, amellyel módot ad más könyvtáraknak arra, hogy duplikát beszerzés elkerülése érdekében saját rendeléseiket ellenőrizhessék. A nagy könyvtárak állományának hálózati elérése az együttműködés szempontjából is nyomós érdek, hiszen ezzel a kisebb gyűjteményekben többnyire megspórolhatják a rekordok helyi gépre vitelét egyszerű átvétel révén. Ennek fényében kitüntetett szerep jut a visszamenőleges adatbevitelnek (retrokonverzió), amelyet a lehető legnagyobb állománytesten kell elvégezni, mielőtt az adatbázis megnyílik az olvasóközönség előtt. Az OPAC nyilvános megnyitása ugyanis csak bizonyos kritikus mennyiség bevitelét után célszerű. Ez a kritikus mennyiség vita tárgya lehet és a helyi körülmények, igények, az állomány mérete nagyban befolyásolják, ám ha az adatbázis csak jelentéktelen nagyságú és az olvasók online keresése rendre eredménytelen marad, akkor inkább a kártyakatalógust fogják továbbra is igénybe venni.

Az MTA Könyvtára első retrokonverziós projektje 1993-ban zajlott, amikor az 1986–1992 közötti ca. 80 000 rekord egy év alatt rögzítésre került. A probléma azonban az, hogy abban az időben az erre szakosodott cégek (OCLC, SAZTEC stb.) még nem voltak jelen Magyarországon és egy nem-profi cég által végzett rögzítés gyenge minőségű; az utólagos revízió pedig rendkívül veszélyes. Ma már más a helyzet és az idén pályázati forrás révén folyó retrokonverziós munkálatoknál a tételek minősége garantált, annak ellenére, hogy régi címleírási szabványú könyvek gépre vitelét kell megoldani, s ez egyúttal rekatalógizálást is jelent. Bármily tökéletes lehet azonban a címleírás, úgy is marad még tetemes, csak a könyvtár szakemberei által az integrált rendszeren belül végezhető feladat.

A könyvtárak számára hovatovább a pályázatok jelentik az egyetlen lehetőséget a fejlesztésre. Ezek a pénzek érthető módon kötöttek, tehát elképzelhető,

hogyan a könyvtár esetleg egy alaptevékenységébe tartozó szolgáltatást nem tud biztosítani, viszont van forrása valamilyen fejlesztésre, esetleg éppen olyanra, ami az alapszolgáltatásra épül. Ilyen paradox helyzet teremődik például akkor, amikor egy korábbi állománytest retrospektív konverzióját kell elvégezni, hogy a pályázat feltételeit az intézmény teljesítse, viszont jelentős elmaradás keletkezik az új könyvek feldolgozásában. Itt újra felmerül az a gondolat, hogy ha már az országban különböző integrált rendszerek működnek, legalább a Külföldi Könyvek Központi Katalógusát koncentrált pályázati forrásból rég gépre kellett volna vinni, és akkor országos szinten a könyvtárak retrokonverziója korábbi könyvbejelentéseik egyszerű átvételével bizonyára gazdaságosabb lenne.

Ettől függetlenül nem lehet eléggé becsülni az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Iroda (IIF majd NIIF) valamint a Nemzeti Kulturális Alap döntő jelentőségét az automatizált katalógusok megteremtésében. A NIIF pályázati kerete azonban évről évre apad, ami aggodással tölti el a közgyűjteményeket.

Ahogy az közismert, az oktatási szférában a pályázati lehetőségek jóval tágabbak. Hazánkban több olyan nagy könyvtár is van, amely zömében a felsőoktatást szolgálja ki és par excellence egyetemi könyvtárnak számít. Ilyen az MTA Könyvtára is, amelynek látogatói 75%-ban egyetemi berkekből érkeznek. Bár érthetetlen – vagy nagyon is érthető? – módon ellenállás tapasztalható ennek a ténynek az elismerésére, ildomos lenne, ha felsőoktatási pályázatokat is meg lehetne célozni példának okáért az elhasználódó referenz-gyűjtemény felújítására, kiegészítésére.

Végezetül meg kell állapítani, hogy lehangoló a könyvtárak és közgyűjtemények mai helyzete, jobbra a pusztulás képeit mutatják. Hatalmas ellentmondás feszül abban, hogy az egyik oldalon nagy hírű, értékes gyűjteményeket, a nemzet vagyonát képező, értéknövelt szolgáltatások sorát nyújtó könyvtárakat látunk, míg a másik oldalon e javak őrzői és szolgáltatói megélni is alig tudnak, amellet sokszor az elemi munkafeltételek, az őrzéshez és értéknöveléshez szükséges források krónikusan hiányoznak. A mi szupersztrádánk tele van kátyúval. És mindez abban az időszakban, amikor állítólag az ún. információs társadalom felé vesszük az utunkat. A feledékeny állam figyelmét újra csak fel kell hívni arra a banális tényre, hogy a könyvtárak a nemzeti jövedelmet növelik, a kultúrába és oktatásba investált összegeknek dinamizáló erejük van az élet egyéb területein is. Történelmi példaként Gróf Klebelsberg Kunó tevékenységét említhetjük, akinek a Trianon utáni siralmas helyzetben sikerült kiharcolnia a kultuszárca csaknem 11 százalékos részesedését az állami költségvetésből. Az előbb említett információs társadalom perspektívája okán az államrezon szempontjából a könyvtárak is stratégiai fontosságú intézmények, és – ahogy ez a bankok vagy az elektronikus média esetében történt – nyugodtan szánalni lehetne akár a klebelsbergi 11 százalékos töredékéért.

Bánhegyi Zsolt

(Az 1996. május 2-i nyíregyházi „Hazai összefogás – nemzetközi együttműködés” c. konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata)

*Kedves Kollégák, Kovács Máté-tanítványok
és tisztelők!*

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Komputergrafikai és Könyvtár Informatikai Tanszéke, a KLTE Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Informatikai Tanszéke és a KLTE informatikus könyvtár szakos hallgatóinak Kovács Máté Köre

Kovács Máté születésének 90. évfordulója alkalmából
emlékülést rendez 1996. október 28–29-én
Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen.

Kovács Máté korának nagyformátumú művelődéspolitikusa, munkássága kiemelkedő a könyvtártudomány elméleti fejlesztésében, a hazai könyvtárpolitika alakulásában, az egyetemi szintű könyvtárosképzésben. Széleslátókörű humanista a szó klasszikus értelmében, szakmai és emberi példaképe munkatársainak, tanítványainak, akik ma szerte az országban igyekeznek megfelelni a kor kihívásainak.

Az emlékülésen szeretnénk felidézni Kovács Máté alakját, bemutatni mindazoknak, akik nem ismerhették Őt, közöttük a felnövekvő új könyvtáros generációnak. Szellemi öröksége ápolására tudományos ülést rendezünk, ahol lehetőség nyílik a szakma kutatóinak, a különböző könyvtári munkaterületeken dolgozóknak, a könyvtárosképzés oktatóinak és a hallgatóknak könyvtárpolitikai, könyvtártudományi kutatásaikról, aktuális könyvtári feladatok megoldásával, a könyvtárak fejlesztésével kapcsolatos elképzeléséről szólni.

Célunk a különböző régiók felsőfokú intézményeiben tanuló könyvtár szakos hallgatók egymáshoz való közelebb kerülése, s a szakma jelen levő képviselőivel való találkozása.

A rendezvényre minden Kovács Máté-tisztelőt, a könyvtáros szakmát elméletben és gyakorlatban művelőt, a hallgatók képviselőit szeretettel várunk, reményeink szerint e találkozó hozzájárul – Kovács Máté szellemében – a szakmai elkötelezettség megerősödéséhez, a szakmai egység kialakulásához.

Baráti üdvözlettel

a Rendezők

Programtervezet

1. nap

- délelőtt – érkezés, elhelyezkedés, ebéd
délután – **Plenáris ülés** (KLTE aulájában)
Vers
Megnyitó – Dr. Bazsa György rektor
Kovács Máté, az irodalmár – Dr. Gorilovics Tivadar
Kovács Máté, a művelődéspolitikus – Dr. Bényei Miklós
Kovács Máté, a pedagógus és bibliológus – Dr. Fülöp Géza
Kovács Máté, a könyvtárigazgató – Dr. Korompai Gáborné
Az előadások között rövid témára utaló Kovács Máté-szövegek felolvasása – Kovács Máté Kör hallgató tagjai
- **Kovács Máté emlékkiállítás** megnyitója – Dr. Némedi Lajos (Egyetemi Könyvtár előcsarnokában)
 - **Munkácsy-kiállítás** megtekintése a Déri Múzeumban – Sz. Kürti Katalin vezetésével
- este – **Baráti találkozó**
– Egyetemi, főiskolai hallgatók közös szakestje.

2. nap

- délelőtt – **Tudományos ülés** – könyvtárpolitikai, könyvtártudományi, irodalomtudományi témakörökben
Szekciók az előre bejelentett előadások szerint szerveződnek
Kutatók, könyvtárosok, irodalmárok, hallgatók új kutatási eredményeiről várunk előadásokat
- délután – **Könyvtárosképző intézmények bemutatkozása** (hallgatók)
– **KLTE Egyetemi és Nemzeti Könyvtára megtekintése** vezetéssel.

A programot tartalmazó meghívó mellé tervezzük:

Kovács Máté életútját és főbb publikációit bemutató
röplapbibliográfia összeállítását,
az elhangzott színvonalas *előadások* kötetben való kiadását
Dr. Suppné dr. Tarnay Györgyi szerkesztésében.

A programmal kapcsolatos javaslataikat szívesen vesszük 1996. szeptember 1-ig.